

Дмитренко А.
(Україна)

ПРОДУКТИ БДЖІЛЬНИЦТВА В ОБРЯДОВОМУ ЖИТТІ ВОЛИНИ І ПОЛІССЯ: ВОСКОВА СВІЧКА

Бджільництво – дуже давнє заняття людей. Згідно з науковими даними, бджола з'явилась на землі раніше від людини. М.Витвицький писав, що винайдення бортей передувало винайденню знарядь землеробства. Протягом багатьох віків продукти бджільництва, поряд з хутрами, були одним із еквівалентів обміну на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вони складали найважливішу статтю експорту в домонгольський період¹.

Коли ж продукти бджільництва почали використовуватися в обрядовості? Відомо, що ще за скіфських часів слов'яни готували ритуальні напої на меду, і мед поливали на вівтар язичницьких богів⁴. А от про використання воску в давні часи знаємо менше. Свічки палили в катакомбах, де збиралися перші християнські церкви. Горіли вони і в церквах Київської Русі⁵.

Важливим елементом святково-обрядової культури в епоху середньовіччя були урочистості на честь покровителів цехових корпорацій. В. Балущок вважає, що ці свята походять ще з дохристиянської епохи. Вони відомі під назвами «братчина», «свіча» та ін.⁶ У містечку Степані на Рівненщині цей звичай зберігався ще в минулому столітті. Для проведення свята цехові братства щороку купували по 2–6 котлів меду для приготування медового напою «кануну». Віск та гроші, вилучені від продажу напою, ішли на користь православної церкви, на виготовлення воскових свічок і на придбання

продуктів для трапези. Крім того, напередодні свята молодші майстри обходили всіх членів цеху і питали господарів: «А чи не послав вам Бог чого-небудь на свічку?» Господар на це давав певну кількість воску чи грошей. Увечері, напередодні свята, відбувалося урочисте перетоплення обрядових свічок. Члени цеху збиралися в будинку цехмістера, куди приносили залишки старих свічок. Рубали їх на шматки і парили у котлах, додаючи туди новий віск. Кожен цех, крім звичайних, виготовляв великі кольорові свічки, висота яких у Степані нерідко перевищувала сажень (156 см), а окружність у нижній частині сягала аршина (72 см)⁷. Братська свіча символізувала єдність цеху та зв'язок зі святим покровителем. На неї молилися, як на божницю, вірячи, що вона приносить добробут і щастя⁸.

Ці давні звичаї дуже подібні до обрядових дійств, які влаштовувалися на Поліссі в період різдвяно-новорічних свят до середини ХХ століття, – так звані «Свічки». Вони тривали від Різдва Христового аж до Водохрещів. В ряді сіл Волинського Полісся Святі вечори інакше як «Свічки» і не називали. Всяка робота в той час вважалася гріхом. А от виготовлення свічки було почесною справою і для молоді, і для людей старшого віку.

Починалися «Свічки» на Степана, третього різдвяного дня. Дівчата, зібравшись гурточком, ішли до хати пасічника

© Дмитренко А., 1999.

і мовчки, без жодного слова, сідали на лаву – своєрідне побажання аби бджоли в новому літі добре роїлися і осідали тільки на пасіці. То був добрий знак для господаря і бджолосімей, тож зустрічали дівчат радо і воску не шкодували. У решту передноворічних вечорів дівчата сходились до когось на вечорниці: сукали свічки і гадали. Ворожіння із свічкою на Святі вечори користувалося найбільшого пошаною на Поліссі. Кожна дівчина виготовляла собі з воску дві свічечки й закріплювала їх у двох маленьких, виготовлених для цього випадку, воскових мисочках. В невеликі дерев'яні ночовочки наливали воду і ставили ці мініатюрні свічечки в мисочках. Запалювали їх і загадували на хлопця та дівчину. Потім легенько рухали воду. Якщо свічки зійдуться, «поцілуються», молоді поберуться вже нинішнього року, коли ж розійдуться – юнак і дівчина цього року не одружаться або й взагалі не будуть в парі. Так ворожили аж до «Щедрухи» – свята Василя у селах Кримні, Брониці та ін. Камінь-Каширського району. У Видричах це ворожіння називається «колоти свічки»⁹.

На Рівненщині подібні ворожіння влаштовували на Андрія. У с. Головині виробляли з воску маленькі чашечки і пускали їх на воду. У с. Столпині маленькі воскові свічки вставляли у пампушки і знову загадували: зійдуться – не зійдуться. У с. Липках лили на воду розтоплений віск і по фігурках, які вийдуть, дізнавалися, за кого вийдуть заміж: ніж – за коваля, кораблик – за матроса тощо¹⁰.

У різних селах Волинського Полісся були певні відмінності у суканні свічок на Святі вечори. У с. Хотешів Камінь-Каширського району за роботу бралися старші чоловіки – братчики. Свічки були звичайних розмірів, невеликі. Частина призначалася для церкви, а решта, після освячення, розбиралася братчиками і зберігалася по домівках. Поліщуки вважа-

ли, що ці свічки володіють захисною силою¹¹. У с. Світязь, Мельники, на хуторах Копиць, Грабова та ін. свічки сукали дівчата – одну на двох. Іноді їм допомагали і заміжні жінки, які вправно володіли цим ремеслом. Адже зсувати гарну свічку, розповідають старожили, було не так то й легко. Тому й були по селах і хуторах справжні майстрині, які ніколи не відмовлялись, коли дівчата звертались до них з проханням про допомогу¹².

В останній передноворічний вечір дівчата зносили свічки до однієї хати і ще заночі, новорічного передрання, разом ішли до церкви. Заходили до церкви попарно, взявшись руками за свічку. Підходили до райських воріт і чекали доки зайде священик. Батюшка, забачивши дівчат, виходив до них, благословляв, записував дівочі імена для відправи за здоров'я, щиро дякував за свічки і, забравши їх, ставив у найпочесніших місцях. Свічки, зсувані на Святі вечори, вважались роковими і призначалися для Бога, тому й намагалися зробити їх якомога більшими. Часто вони сягали до півметра, метра, а то й ще більше – на скільки вистачало воску, зібраного у пасічників. Така свічка могла горіти у церкві упродовж служб цілий рік. Виготовлення свічки було найбільшою подією і найважливішим завданням дівчат у Святі вечори. Що означала для дівчат свічка? Відповіді на це питання не знають навіть люди, які сукали свічки. Працівник Волинського центру народної творчості С.Цюриць висловлює думку, що, можливо, кожна дівчина хотіла бути схожою на гарну свічку і горіти-жити увесь рік у святості і праведності під Божою опікою¹³.

Виготовлення свічок продовжувалося аж до Водохрещів. Але особливих Богоявленських свічок, таких як, наприклад, подільська «Трійця»¹⁴, на Волині і Поліссі не було. На Йордань ішли із звичайними свічками. Запаленими воскови-

ми свічками і хрестом освячували воду. Оскільки при зануренні свічки у воду обов'язково попадали краплини воску, то кожний пасічник намагався першим набрати води саме з того місця, де гасились свічки. Пасічники були впевнені, що скільки крапель воску вони захоплять, стільки роїв матимуть цього року. Цю воду зберігали до роїння і кропили нею перший рій, що вилетів з вулика (Острозький повіт)¹⁵.

Чи не найбільшим оберегом була Громнича свічка – посвячена на Стрітня (Громниці). З нею обходили кругом хати і господарських приміщень – щоб грім не брав, «викурювали» хрести на сволюку. Цілий рік зберігали свічку за образами. Громничу свічку давали в руки вмираючому, що характерно також для Холмщини і Підляшшя¹⁶. Якщо на Поділлі біля голови породілі ставили Богоявленську свічку¹⁷, то на Поліссі бабаповитуха («баба») запалювала Громничу свічку. Це знайшло відображення і в поліському фольклорі:

Як мене родила,
Сім раз замирала,
Восковая свіча
Всю ночку палала.
Восковая свіча
Всю ночку палала,
Смертельная вдежа
В головках лежала¹⁸.

У Страстний четвер сукали або виливали свічки на Стрась. Увечері із свічками ішли до церкви і світили під час вечірньої служби. Страстну свічку несли додому запаленою, всіляко оберігаючи, щоб принести «живий вогонь». Вся вулиця в той час світилася маленькими мерехтливими вогниками. Із Страсною свічкою обходили все господарство, випалювали хрест на сволюку і одвірку дверей. Це мало вберегти дім від нечистого, лиха, хвороб і біди. Страстну свічку також ховали за образи і зберігали цілий рік. Запалювали при сильній грозі, бурі. У

війну, в небезпечні хвилини, також світили Страстну свічку¹⁹.

Віск використовували і для виготовлення великодних писанок. На Поліссі, крім писанок, робили ще й крапанки – віск із свічки довільно скапував на яйце. Існував звичай класти писанку під вулик, Тоді бджола «краще орієнтується, спокійніша»²⁰.

Свічка була неодмінним атрибутом весільної обрядовості. В західних районах Волині і Полісся ще в 30-х рр. XX ст. на весіллі використовували Тройчисту свічку – освячену на Трійцю. Її світили під час випікання короваю:

Ой нехай піде, нехай візьме
Тройчистую свічечку,
Ой нехай світить, ой нехай світить,
Поки коровай замісять²¹.

Тройчисту свічку запалювали в церкві, коли вінчали молодих:

Ой засвіти свічечку Тройчисту,
Звінчай нашу парочку паристу²².

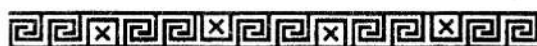
У східних районах Волині і Західного Полісся В.Кравченко зафіксував обряд виготовлення спеціальних весільних свічок. Після того, як коровай поставлять в піч, жінки-коровайниці бралися за сукання свічок (в молодого і в молодої). При цьому співали:

Да нехай поїде до нової комори,
Да нехай возьме да з ярих пчулоку
воску,

Ізсукати, ізлепити да
Вулянці свечечку.

Прилети, пчолочко,
Із темного та оборочку,
Та принеси вошечку,
Та Парасі на свечечку.

Готову свічку прикрашали різноманітними квітами, знизу до верху обвивали червоними стрічками і нитками (запалочкою), як «хміль в'ється» Коли свічка була готова, жінки-коровайниці відносили її до комори, пританцьовуючи і співаючи:

Запрягаймо воли-корови,
Да повезем свічку до комори²³.

У поліських селах наречена брала з собою свічку, коли йшла на могилки просити померлих батьків на весілля. Підійшовши до могили, вона тричі кланялася, цілувала хрест і запаливши свічку, проказувала: «Добрий день, тату (мамо), я ваша дочка Галя, прийшла просити від імені родини прийти до мене сьогодні на весілля та розділити радість сімейного торжества»²⁴.

Коли весільний поїзд молодого приходив до молодої, свахи з обох сторін виходили із свічками до порога і складали їх разом:

Приступи, сванечко, до мене,
Є у тебе свечка, є в мене,
Злепім свечечки до купки,
І зведемо діток до хатки²⁵.

Свічки горіли під час обряду вінчання. По якості горіння свічки вгадували долю, міцність і довговічність подружнього єднання. Тому пісня радить матері поптити:

Чи горіли свічки,
Як в'язали ручки.
Чи горіли яснейко,
Як в'язали муцнейко²⁶.
– Горіли палали,
Поки ручки в'язали, –
відповідали свахи²⁷.

Свічки світили, коли вбирали молоду до шлюбу, під час посаду та ін.

Як бачимо, віск – продукт бджоли, яка в Україні дуже шанується, мав широке застосування в календарній і родинній обрядовості. Поліщуки ніколи не використовували воску для освітлення хат, але особливого значення надавали Богоявленській, Громничній, Страстній, Тройчистій свічкам – вони обереги від всього лихого і злого, з ними пов'язували надію на краще. Все це свідчення того, що ритуальні дієства, пов'язані з використанням воску зародилися ще в дохристиянську епоху. Адже вогонь у наших далеких предків мав символічну очищувальну силу.

¹ Пчеловодство. – 1965. – № 3. – С. 30.

² Державний архів Житомирської області, ф. 352, оп. 1, спр. 34, арк. 121.

³ Лозко Г. Українське язичництво. – К., 1994. – С. 25.

⁴ Пчеловодство. – 1982. – № 10. – С. 25.

⁵ Цюриць С. А вже недалеко червоне яєчко. – Луцьк: Надстир'я, 1993. – С. 15.

⁶ Балущон В. Свята покровителів українських ремісників // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 4. – С. 35.

⁷ Кудринський Ф. Цеховые братства в местечке Степани // Киевская старина. – 1890. – Т. 30. – С. 93–103.

⁸ Пономарьов А. Українська етнографія. – К.: Либідь, 1994. – С. 220.

⁹ Кондратович О. Весілля на Поліссі. – Луцьк, 1996. – С. 7.

¹⁰ Доманицький В. Народний календар у Ровенському повіті Волинської губернії // Матеріали до української етнології, – Т. XV. – Львів, 1912. – С. 79–80.

¹¹ Цюриць С. Доки горять свічки // Волинь. – 1991. – 14 січня. – С. 2.

¹² Записано автором від Панасюк М. Л. і Панасюка А. Д. у с. Світязь Шацького району в 1997 р.

¹³ Цюриць С. Доки горять свічки. – С. 2.

¹⁴ Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Доля, 1994. – С. 372; Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Кн. 1. – К.: Обереги, 1994. – С. 141–143, 147.

¹⁵ Златковський Д. Пчеловодные предрасудки // Обзорение пчеловодства. – 1903. – № 4. – С. 140.

¹⁶ Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Родовід, 1997. – С. 301.

¹⁷ Поділля. – С. 212.

¹⁸ Кондратович О. Калиновий квіт Полісся. – Луцьк, 1994. – С. 130.

¹⁹ Записано автором від Цісар О. в с. Лози Збарзького району Тернопільської області у 1996 р.

²⁰ Цюриць С. А вже недалеко... – С. 4, 7–8, 15.

²¹ Дилнич Н.Я. Весілля в селі Кремеш Городівського повіту // Весілля. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 23.

²² Кондратович О. Весілля на Поліссі. – С. 56.

²³ *Кравченко В.* Этнографические материалы, собранные в Волынской и соседних с ней губерниях // Труды общества исследователей Волыни. – Т. V. – Житомир, 1911. – С. 109, 117, 133-134.

²⁴ *Кондратович О.* Весілля на Поліссі. – С. 14.

²⁵ *Кравченко В.* Этнографические материалы. – С. 118.

²⁶ *Кондратович О.* Весілля на Поліссі. – С. 20.

²⁷ *Димнич Н.Я.* Весілля в селі Кремеш. – С. 54.

